

PARADOKS EKONOMİ, SOSYOLOJİ VE POLİTİKA DERGİSİ

PARADOKS ECONOMICS, SOCIOLOGY AND POLICY JOURNAL

ISSN: 1305-7979

2018, Cilt/Vol: 14, Sayı/Num: Sayı-1 / Issue-1, Page: 1-20

Editörler / Editors in Chief

Doç. Dr. Elif KARAKURT TOSUN
Doç. Dr. Sema AY
Dr. Hilal YILDIRIR KESER

TARANDIĞIMIZ INDEXLER

Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler ve bu konudaki sorumluluk yazarlarına aittir. Yayınlanan eserlerde yer alan tüm içerik kaynak gösterilmeden kullanılamaz.

All the opinions written in articles are under responsibilities of the authors. None of the contents published cannot be used without being cited.

Yayın ve Danışma Kurulu / Publishing and Advisory Committee

Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Mariah EHMKE (University of Wyoming)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Doç. Dr. Elif KARAKURT TOSUN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Doç. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Dr. Zerrin FIRAT (Uludağ Üniversitesi)
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Hilal YILDIRIR KESER (Uludağ Üniversitesi)

Hakem Kurulu / Referee Committee

Prof. Dr. Hamza ATEŞ (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veysel BOZKURT (İstanbul Üniversitesi)
Prof. Dr. Marijan CINGULA (University of Zagreb)
Prof. Dr. Recai ÇINAR (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Kemal DEĞER (Karadeniz Teknik Üniversitesi)
Prof. Dr. Mehmet Sami DENKER (Dumlupınar Üniversitesi)
Prof. Dr. Bülent GÜNŞOY (Anadolu Üniversitesi)
Prof. Dr. Ömer İŞCAN (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Vedat KAYA (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sait KAYGUSUZ (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Aşkın KESER (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Serap PALAZ (Balıkesir Üniversitesi)
Prof. Dr. Ali Yaşar SARIBAY (Uludağ Üniversitesi)
Prof. Dr. Abdülkadir ŞENKAL (Kocaeli Üniversitesi)
Prof. Dr. Veli URHAN (Gazi Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevtap ÜNAL (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Sevda YAPRAKLI (Atatürk Üniversitesi)
Prof. Dr. Uğur YOZGAT (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Gül ATANUR (Bursa Teknik Üniversitesi)
Doç. Dr. Tülin ASLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Sema AY (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Arzu ÇAHANTİMUR (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Ceyda ÖZSOY (Anadolu Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif KARAKURT TOSUN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Doğan BIÇKI (Muğla Üniversitesi)
Doç. Dr. Canan CEYLAN (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Elif ÇOLAKOĞLU (Atatürk Üniversitesi)
Doç. Dr. Kadir Yasin ERYİĞİT (Uludağ Üniversitesi)
Doç. Dr. Mithat Arman KARASU (Harran Üniversitesi)
Doç. Dr. Emine KOBAN (Gaziantep Üniversitesi)
Doç. Dr. Burcu KÜMBÜL GÜLER (Kocaeli Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet MUTLU (Ondokuz Mayıs Üniversitesi)
Doç. Dr. Nilüfer NEGİZ (Süleyman Demirel Üniversitesi)
Doç. Dr. Veli Özer ÖZBEK (Dokuz Eylül Üniversitesi)
Doç. Dr. Ferhat ÖZBEK (Gümüşhane Üniversitesi)
Assoc. Prof. Dr. Cecilia RABONTU (University "Constantin Brancusi" of TgJiu)
Assoc. Prof. Dr. Ausra REPECKIENE (Kaunas University)
Doç. Dr. Gözde YILMAZ (Marmara Üniversitesi)
Doç. Dr. Senay YÜRÜR (Yalova Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Aybeniz AKDENİZ AR (Balıkesir Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Cantürk CANER (Dumlupınar Üniversitesi)
Yrd. Doç. Dr. Ersoy SOYDAN - Kastamonu Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Oğuzhan ÖZALTIN - Süleyman Demirel Üniversitesi
Dr. Murat GENÇ (Otago University)
Dr. Enes Battal KESKİN (Uludağ Üniversitesi)

AVRUPA BİRLİĞİ'NDE SOSYAL DİYALOĞUN TARİHSEL GELİŞİMİ

HISTORICAL DEVELOPMENT OF SOCIAL DIALOGUE IN THE EUROPEAN UNION

Doç. Dr. Erdem CAM¹

ÖZET

Bu çalışmada Avrupa Birliğinde sosyal diyalogun hangi süreçler çerçevesinde kurumsallaştığı incelenmiştir. Avrupa Birliğinde sosyal diyalogun gelişimi dört ana dönem çerçevesinde incelenebilir. Birinci dönem kurumsal yapılanmanın olmadığı hazırlık dönemidir (1952-1985). İkinci dönem Tek Avrupa Senedi ile başlayan, Birlik sosyal politikasının uygulamaya konulmasında sosyal tarafların kaçınılmaz bir aktör olarak tanınmasını sağlayan dönemdir (1985-1991). Üçüncü dönem, sosyal taraflar arasında 31 Ekim 1991 tarihinde imzalanan ve daha sonra Maastricht Antlaşmasına eklenen sosyal politika protokolü ile başlayan dönemdir (1991-2001). Dördüncü dönem ise Aralık 2001'de Avrupa sosyal taraflarının Laeken Avrupa Konseyi'ne ortak bir katkı sunmasıyla başlamıştır. Bu çerçevede 2001 Laeken Zirvesinden 2018'ye kadar geçen zamanda AB Sosyal diyalogunda birçok gelişme yaşanmıştır. Bu süreç boyunca dikkat çeken en önemli nokta; sosyal tarafların giderek artan bir şekilde mevzuat yapma ve karar verme süreçlerinin bir parçası haline gelmesi ve bunun kurumsal mekanizmalarının oluşturulmasıdır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, Sosyal Diyalog, Sosyal Diyalogun Tarihi

1 erdemcam@yahoo.com

Çalışmayı gözden geçirip değerleri yorumlarıyla katkıda bulunan ÇSGB / Avrupa Birliği Uzmanı Dr. Ali Ercan Su'ya teşekkür ederim. İfade etmeye belki gerek yok ama çalışmadaki gözden kaçmış olabilecek eksiklikler ile hatalar bana aittir.

ABSTRACT

The processes within which the social dialogue is institutionalized in the European Union has been examined in this study. Development of social dialogue in the European Union can be analyzed within the framework of four main periods. The first one is the preparation period which had no institutional structuring (1952-1985). It is the second period that started with the Single European Act which allowed the social partners to be recognized as an inevitable actor in the implementation of the social policy of the Union (1985-1991). The third one is the period that started with the social policy protocol which was signed by social partners on the 31st October 1991 and later attached to The Maastricht Treaty, again in 1991. (1991-2001). And the fourth period began in December 2001, when European social partners presented a joint contribution to the Laeken European Council. Within this framework, various developments had taken place in terms of EU Social Dialogue from 2001 Laeken Summit to 2018. The most important point attracting attention during this process is that social partners are gradually becoming a part of the legislation-making and decision-making processes, and the institutional mechanisms needed for this process are being established.

Keywords: European Union, Social Dialogue, History of Social Dialogue

GİRİŞ

Bu çalışmanın amacı; sosyal diyalogun Avrupa Birliği'ndeki (AB) tarihsel gelişimini üst düzey antlaşmalar ve toplantılar çerçevesinde ana hatları ile incelemektir². Çalışmanın temel çıkış noktası AB'nde sosyal diyalogun hangi süreçler çerçevesinde evrimleşerek günümüzdeki aşamaya gelmiş olduğudur. Bu süreçte AB'de sosyal diyalog ile ilgili önemli dönüm noktalarının yanında bir makalenin sınırları içinde incelenmesi mümkün olmayacak sayıda çok gelişme yaşanmıştır. Bunları AB'de üçlü sosyal diyalog, ikili sosyal diyalog, sektörel sosyal diyalog, işyerinde sosyal diyalog, sosyal paktlar ile AB üyesi ülkelerin kendilerine özgü geliştirdikleri farklı sosyal diyalog mekanizmaları olarak sayabiliriz. Bunların tamamını kapsayan bir çalışmanın bir makale sınırları içinde yapılması neredeyse imkânsızdır ancak AB'de sosyal diyalogun nasıl geliştiği ve Birliğin sosyal taraflara yüklediği anlam ve verdiği önemin genel çerçevesi tarihsel bir bakış açısıyla ele alınabilir. Bu çerçevede çalışmada sosyal diyalogun gelişim sürecindeki temel dönüm noktaları ile bazı gelişmelerden örnekler verilerek AB sosyal diyalogunun gelişimi anlaşılmasına çalışılacaktır.

Kavram olarak sosyal diyalog küreselleşmenin çalışma ilişkilerinde yarattığı değişimin sonunda ortaya çıkmıştır. Bununla birlikte kavram, işçi ve işveren taraflarının ortak sorunlarını barışçıl bir yaklaşım içinde çözmelerini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesini içermektedir. Bu bakış açısı ile sosyal diyalogun çalışma ilişkilerinde uzlaşmayı ön plana çıkartmış bir anlayışın sonucunda ortaya çıktığı söylenebilir.

Küreselleşme ekonomik, teknolojik ve sosyal alanlar başta olmak üzere birçok alanı etkilemiş ve bir alt alan olarak çalışma ilişkileri üzerinde ciddi bir değişim meydana getirmiştir. Çalışma yaşamında sosyal diyalog kavramı 1980'lerden sonra ortaya çıkan küreselleşme sürecinin bir sonucu olarak ilgili yazında yer kazanmaya başlamıştır. Bu bağlamda küreselleşme sürecinin çalışma ilişkileri sisteminde yarattığı değişimin tartışma konuları aşağıdaki başlıklardan oluşmaktadır.

- Batı'daki işçi sendikalarının üye sayılarındaki belirgin azalma ve güç kaybı,
- Toplu pazarlık aracının giderek işkolu düzeyinden uzaklaşarak işyeri-işletme düzeyine kayması, çalışma sürelerinin kısalması, A-tipik çalışma biçimlerinin yaygınlaşması ve esneklik

2 Avrupa Birliğinde sosyal diyalog ile ilgili birçok direktif bulunmaktadır. Ancak bu çalışmada sosyal diyalogun kurumsallaşmasına ilişkin tarihsel süreç dönüm noktaları itibarıyla ele alınmaya çalışıldığı için yayımlanan direktiflere yer verilmemiştir.

- Teknolojik değişime koşut olarak geliştirilen yeni yönetim teknikleri ile tüm bu değişimin bir anlamda zorunlu kıldığı işçi ve işveren kuruluşları arasında etkin ve sağlıklı bir diyalog ve işbirliğinin önem kazanması.

Bu gelişmelere koşut olarak sosyal politikalarda geçmişe oranla bir azalma ve gerileme meydana gelmiştir. Buna mukabil AB yeni bir toplumsal model arayışına girmiştir. Bu çerçevede sosyal diyalog, sosyal tarafların mevzuat yapma sürecine katılmalarını sağlamayı amaçlamaktadır.

Günümüzde Birliğin temel hedefi, iktisadi ve siyasi bütünleşmenin tam olarak gerçekleştirilmesidir. Bu hedefe ulaşabilmek için mevcut sorunlara karşı çözüm üretilmesi gerekmektedir. Bu sorunların başında işsizlik yer almaktadır. İşsizlik ile birlikte, enflasyonla mücadele, dengeli kalkınmanın sağlanması, işgücü piyasalarına ilişkin düzenlemeler, ücret ayarlamaları, yeni teknolojilere uyum gibi birçok sorun yer almaktadır. Bu sorunların çözümü için sadece üye ülkelerin kendi iç düzenlemeleri yeterli olmamakta ve birlik düzeyinde politika geliştirilmesi gerekmektedir. Diğer taraftan sorunların çözümü için işçi ve işveren örgütlerinin de hükümetle birlikte ortak hareket etmesi ve karar alma süreçlerinin işbirliği temeli üzerinde şekillenmesi gerekmektedir. İşte sosyal diyalog bu karar alma süreçlerine sosyal tarafların dâhil edilmesini amaçlamaktadır (Işığışok, 1997: 79).

Sosyal diyalogun konusu sadece “toplumsal” nitelikli sorunları ve sosyal politikayı değil, bunlar üzerinde doğrudan ya da dolaylı bir şekilde etkisi olabilecek iktisadi ve siyasal sorunları da kapsar. Dolayısıyla sosyal diyalogu resmi ve gayri resmi görüşme ve tartışmaları da içeren bir kavram olarak da ele almak gerekir (Gülmez, 2003: 54). Çünkü, çalışma yaşamının tarafları arasında meydana gelen diyalog her zaman için formel zemine dayalı bir diyalog olmayabilir, enformel ilişkiler biçiminde bir diyalogdan da bahsetmemiz gerekmektedir. Ancak asıl olan sosyal diyalog mekanizmalarının formel zemine dayalı ve işleyecek bir yapıya kavuşturulmasıdır.

Avrupa Birliği'nde Sosyal Diyaloga İlişkin Önemli Gelişmeler

Sosyal diyalogun, AB'nde uzun bir geçmişi bulunmaktadır. Sosyal diyalog mekanizması, hukuksal kaynak ve dayanaklarını Birlik tarafından çeşitli tarihlerde imzalanan çeşitli antlaşmalardan almaktadır (Işığışok, 1997: 81). Bu anlaşmaların başında 1952 tarihli Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğunun (AKÇT) kurulması gelmektedir. Sosyal diyalog AKÇT içinde bir danışsal komite ile kurulmuştur, bu komitenin üyeleri; kömür ve çelik üreticileri, işçiler, tüketiciler ve bayilerden oluşan temsilcilerdir (European Commission, 2012: 33).

Daha sonraki süreçte önemli adımlardan biri Avrupa Ekonomik Topluluğunu (AET) kuran 1957 tarihli Roma Antlaşmasıdır. Ancak, Roma Antlaşmasında -sosyal bütünleşmenin iktisadi bütünleşme ile sağlanacağı yönündeki düşüncenin bir sonucu olarak- dışlanan sosyal ortaklar gibi sosyal politika da son derece sınırlı bir şekilde düzenlenmiştir. Antlaşmada sadece iki danışsal komiteye ilişkin kurallar bulunmaktadır (Koray ve Çelik, 2007: 161). Roma Antlaşması sosyal diyaloga ilişkin bir kural içermediği gibi, temelde yok saydığı sosyal ortaklara da yalnızca Ekonomik ve Sosyal Komite³ ile Avrupa Sosyal Fonu Komitesinde yer vermiştir. Bu komitelerde iktisadi ve sosyal yaşamın değişik kesimlerinden oluşan çalışanlar ve işverenler bulunmaktadır. Bunların dışında Roma Antlaşması 118. maddesinde sosyal politika alanında üye devletlerle yapılacak işbirliği konuları içinde; sendika hakkı ve toplu pazarlık ifade edilmiştir. Ancak bu kural, işçi ve işverenlerle Birlik düzeyinde örgütlenme hakkı tanınması anlamına gelmemektedir (Gülmez, 2003: 71-73; Koray ve Çelik, 2007: 158).

3 Daha sonra Avrupa Sosyal ve Ekonomik Komitesi adını almıştır.

AET oluşturulduktan sonra, 1960'lı ve 70li yıllarda tarım, balıkçılık ve çeşitli ulaşım sektörleri için ortak politikalar hazırlanmıştır. Avrupa Komisyonu, bu politikalar hakkında ifade edilen sektörlerdeki sosyal ve istihdamla ilgili konularda tavsiyeler vermek üzere ortak komiteler oluşturmuştur (European Commission, 2012: 33). 1970 yılında, sosyal tarafların isteği üzerine Konsey, AB kurumları, ulusal hükümetler ve sosyal ortaklar arasındaki istihdam politikasında sürekli diyalog, ortak eylem ve istişareyi sağlamak için İstihdam Daimi Komitesini oluşturmuştur. Bu komite, 2000'li yılların başına kadar üçlü diyalog için bir forum olarak görev yapmıştır (a.g.e, 2012: 15).

Devam eden süreçte sosyal diyalog konusu Tek Avrupa Senedinin imzalanmasıyla resmi bir kimlik kazanmış, sosyal politika ve sosyal diyalog alanında bazı konularda geçmişe oranla bir gelişme sağlanmasına yol açılmıştır. Tek Avrupa Senedi, Birlik sosyal politikasının uygulamaya konulmasında sosyal tarafların kaçınılmaz bir öge olarak tanınmasını ve sosyal ortakların Avrupa düzeyinde iradi olarak sözleşmesel nitelik kazanabilecek bir diyaloga girişmelerine çaba gösterilmesini öngörmüştür. Sosyal diyalog, sözleşmesel ilişkilere dönüşme olanağıyla madde 118 B'de düzenlenmiş (daha doğrusu Roma Antlaşmasının 118.maddesi Tek Avrupa Senedi ile değiştirilmiş) ve böylece topluluk düzeyinde sosyal diyalog kurumsallaşmıştır. Bu şekilde Tek Avrupa Senedi ile Jack Delors'un girişimiyle başlayan ve Ocak 1985'ten itibaren yeniden canlanan sosyal diyalog mekanizması, sosyal politikanın AB düzeyindeki temel öğelerinden birine dönüşmüştür (Gülmez, 2003: 88-89, Esentürk, 2015: 148).

Avrupa Birliğinde sosyal diyalogun gelişimi temel olarak dört dönem altında incelenebilir. Bu çerçevede 1952'de AKÇT'nin kuruluşundan 1985'e kadar geçen süreçte sosyal diyalogla ilgili yaşanan gelişmeler birinci dönem olarak adlandırılabilir. 1952 ve 1985 yılları arasındaki dönemin temel özelliği sosyal diyalogla ilgili AB düzeyinde kurumsal bir düzenlemenin olmamasıdır.

AB'de sosyal diyalogun gelişim sürecinde 1985-1991 arasındaki dönem ikinci dönem olarak tanımlanabilir. Üçüncü dönem, 31 Ekim 1991 tarihinde sosyal taraflar arasında imzalanan ve ardından sosyal politika protokolünün 1991'de Maastricht Antlaşmasına eklenmesi ile başlayan dönemdir. 1997 yılında da 1991'de imzalanan sözleşme Amsterdam Antlaşması'na dâhil edilmiştir (TFEU'nun⁴ 154 ve 155. maddeleri). Bu bağlamda, Avrupa sosyal diyalogu üç çerçeve anlaşmanın uygulanmasına yol açmış ve (1996'da ebeveyn izniyle ilgili olan ve 2009'da revize edilen anlaşma, 1997'de yarı zamanlı çalışma ve 1999'da sabit süreli sözleşme konuları) Konsey direktifleri vasıtasıyla hayata geçirilmiştir. Bu dönemi de 2001'de başlayan dördüncü dönem takip etmiştir. Dördüncü dönem ise Aralık 2001'de Avrupa sosyal taraflarının Laeken Avrupa Konseyi'ne ortak bir katkı sunmasıyla başlamıştır (Eurofound, 2013 akt. Esentürk, 2015: 149; ETUC, 2018)⁵. Bu şekilde kategorikleştirilen bu üç dönem süresince ve 2001 Laeken Zirvesinden 2017'ye kadar geçen zamanda AB Sosyal diyalogunda birçok gelişme yaşanmıştır.

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi (1957)

Avrupa Ekonomik ve Sosyal Komitesi, işçi ve işveren örgütlerinin temsilcilerini ve diğer çıkar gruplarını bünyesinde barındıran bir AB danışma organıdır. Avrupa Birliği Komisyonu, AB Konseyi ve Avrupa Parlamentosu için AB konuları üzerine görüş bildirmekte ve böylece AB'nin karar alma organları ile AB vatandaşları arasında köprü görevi görmektedir. Komite işçi ve işveren temsilcilerinin dışında diğer çıkar grupları olarak çiftçiler, KOBİ'ler, tüccarlar, zanaatkarların, tüketici ve hayır derneklerinin,

4 TFEU: Avrupa Birliğinin İşlevine İlişkin Antlaşmanın Birleştirilmiş Versiyonu

5 Avrupa Birliğinde Sosyal Diyalogun gelişimiyle ilgili sözünü ettiğimiz bu dönemler hakkında ayrıca Bknz: Nevra Esentürk, 2017.

kooperatiflerin, çeşitli tüketici ve hayır kuruluşlarının, meslek kuruluşları ile aile ve çevrenin korunması konularında çalışan STK'ların temsil edildiği bir platform niteliği taşır. Komitenin geçmişi AET'nin kuruluşuna kadar gider. Bu bağlamda AET Antlaşmasının 193-198. Maddelerinde düzenlenmiş olan Ekonomik ve Sosyal Komite AB'de sosyal diyalogun ilk anlamlı organizasyonu olarak kabul edilebilir (Koray ve Çelik, 2007: 163). Komitenin amacı, Konsey, Komisyon ve AB Parlamentosuna danışmanlık yapmak üzere kurulmuştur. Amacı, Komitede üye olan tarafların topluluk karar alma süreçlerine katılmalarını sağlamaktır. Komiteye başlangıçta verilen görevleri danışma, diyalog ve işbirliği olarak üç başlıkta toplamak mümkündür. Komite, danışma görevi çerçevesinde Bakanlar Konseyi, Komisyon ve Avrupa Parlamentosu gibi organlara ekonomik ve sosyal konularda danışmanlık yapar. Diyalog görevi ise Komitede yer alan sivil toplum kesimlerinin kendi aralarındaki diyalog neticesinde ortaya çıkan görüş ve önerileri AB karar organlarına sunmaktır. Bu çerçevede ekonomik ve sosyal konularda farklı çıkar grupları uzlaştırılmaya çalışılmaktadır. . Komiteye atfedilen işbirliği görevi çerçevesinde ise AB üyesi ile üye olmayan ülkelerdeki organize olmuş STK'lar arasında işbirliği sağlar (Ateş, 2005: 47-50).

Beyaz Kitap (1985)

Avrupa Toplulukları Komisyonu, 1985 yılı ortalarında, Komisyon Başkan Yardımcısı Lord Francis Arthur Cockfield'in sorumluluğu altında Beyaz Kitap olarak adlandırılan bir belge yayınlamıştır. Beyaz Kitap, Avrupa Sosyal Politikası hakkında birçok konu içerirken bu konulardan biri de sosyal diyalog olmuştur. Adı geçen belgede sosyal diyalog ile ilgili olarak şu ifade edilmiştir;

“Sosyal yönden komisyon, tek pazarın gerçekleştirilmesinin sağlayacağı olanakların, Topluluğun istihdam ve sosyal güvenlik hedefleriyle uyumlu önlemlerle desteklenmesi amacıyla hükümetlere ve sosyal taraflara danışmaya devam ederek, sosyal diyalogun gelişimine katkıda bulunacaktır.”

Bu ifadede açıkça görüldüğü üzere Komisyon'a üye ülke hükümetleri ise sosyal taraflar arasındaki diyalogu geliştirme görevi verilmiştir (EIRR,250,1994:30 akt: Işığışık, 1997: 84).

Val Duchesse Süreci (1985)

1985 yılında Komisyon tarafından Birlik düzeyindeki sosyal diyaloga örgütlü ve sistemli bir içerik kazandırmak amacıyla üye ülkelerin üst düzey işçi ve işveren örgütleri bir toplantıya davet edilmiştir. Bu toplantı Brüksel banliyösündeki Val Duchesse Şatosunda yapılmıştır. Toplantıya, UNICE⁶, ETUC ve CEEP katılmışlardır. Bu toplantı ikili sosyal diyalog anlamında AB'de bir ilk olmuştur. Bu toplantının Val Duchesse şatosunda yapılması nedeniyle ilk iki tarafı diyalog çalışması Val Duchesse Süreci olarak adlandırılmaktadır (Smallbone, 2005: 52). Jack Delors'un başkanlığını yaptığı bu toplantıda çağrılan örgüt temsilcilerinden Avrupa'nın yapılamasının bu aşamasında seferber olmalarını ve kendi aralarında, Birlik düzeyinde, Birliğin yararını ilgilendiren konularda diyaloga girişmelerini istemiştir. Komisyon ile sosyal ortaklar arasında bu düzeyde yapılan ilk zirve toplantısında sosyal taraflara Avrupa'nın oluşumunda temel ve özgün bir rollerinin bulunduğu ve kendi aralarında gerçekleştirecekleri diyalogla bu oluşumdaki yerlerini almaları gerektiği ifade edilmiştir. Delors'un sendikacılara yönelik bu diyalog çağrısı bir 'Avrupa Toplu Pazarlık' alanı yaratılmasına çağrı olarak yorumlanmıştır. Delors'un buradaki amacı; izlenecek toplu görüşme politikalarıyla Topluluk mevzuatının sosyal diyalog

6 Kısa adı UNICE olarak bilinen Avrupa İşverenler Konfederasyonu adını BusinessEurope (Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu) olarak değiştirmiştir.

sonucu oluşan anlaşmalara dayanan bir mevzuat olmasının sağlanmasıdır (Dolvik, 1999: 15 akt: Gülmez, 2003: 91). Benzeri bir toplantı Jack Delors ile 12 Kasım 1985'de yapılmıştır. Bu toplantı sonunda ise tarafların daha biçimsel bir sosyal diyaloga ulaşabilmelerine yol açacak sonuçlara ulaşılmıştır. Sosyal taraflarla yapılan bu ikinci toplantı sonunda büyüme ve istihdam için işbirliği stratejilerinin temel çizgileri ve yeni teknolojilerin kullanılması konusunda ortak bir açıklama yapmak için anlaşmaya varılmış, sosyal ortaklar ile komisyon temsilci ve sorumlularından oluşan iki ortak çalışma grubu kurulmasına karar verilmiştir (Işıçok, 1997: 82; Gülmez, 2003: 91).

Tek Avrupa Senedi (1987)

Tek Avrupa Senedi, Avrupa Birliği Konseyi'nin 1985 yılı Aralık ayında yapmış olduğu bir toplantı sonucu şekillenmiş önemli bir hukuksal belgedir. Senet, 1986 tarihinde Lüksemburg'da imzalanmış ve Temmuz 1987 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Tek Avrupa Senedinin imzalanmasındaki temel amaç; Roma Antlaşması hükümlerinin günün gereksinimleri doğrultusunda yeniden düzenlenmesidir. Bu çerçevede Senet ile Roma Antlaşması'na yeni maddeler eklenmiştir.

Bunlardan biri de Avrupa düzeyinde sosyal diyalogun gerçekleştirilmesi ve Birliğin belirli bir sosyal politikasının olmasının sağlanmasıdır. “Böylece sosyal damping endişesi nedeniyle *asgari ücret, sosyal güvenlik düzenlemeleri, minimum işçi sağlığı ve iş güvenliği* konularında ortak düzenlemelerin yapılması talebi gündeme gelmiştir” (Ataman, 2005: 12).

Senet getirmiş olduğu bu yeni düzenlemeler ile 25 Mart 1957 tarihli Roma Antlaşması'na iki yeni ek hükümlerle sosyal politika alanında tamamlayıcı bir nitelik kazandırmıştır. Şöyle ki; Tek Avrupa Senedi, Roma Antlaşmasının 118. Maddesine A ve B olmak üzere iki yeni ek madde getirmiştir. Bunlardan 118 B maddesi doğrudan sosyal diyalog ile ilgilidir. 118 B maddesinde; “Avrupa Komisyonu, sosyal taraflar arasındaki diyalogun Avrupa genelinde geliştirilmesi için çaba sarf eder. Taraflar rıza gösterdikleri takdirde yazılı bir anlaşmaya varılabilir.” denilmiştir. Dolayısıyla Tek Avrupa Senedi ile değiştirilen Roma Antlaşması gereğince Avrupa Birliği Komisyonu, Avrupa genelinde sosyal taraflar arasında olumlu bir sosyal diyalogun geliştirilmesinden sorumlu olmuştur (Marin, 1998:8 akt: Işıçok, 1997: 87).

Öte yandan Senedin getirmiş olduğu bir diğer yenilik ile 1957 Roma Antlaşmasında yer alan ve çıkarılacak yönergelerde ve alınacak kararlarda “oybirliği” alınmasını öngören maddelerde değişikliğe gidilerek, bunlar için “nitelikli çoğunluğun” yeterli olduğu kabul edilmiştir. Bu şekilde işçi sağlığı ve iş güvenliği, çevre, tüketicinin korunması gibi sosyal konularda alınacak kararlar için nitelikli çoğunluk ilkesi benimsenmiştir (Kızıloğlu, 2000).

Egmont Sarayı Toplantısı (1989)

Bu toplantı ETUC, UNICE ve CEEP temsilcilerinin katıldığı ve üzerinde görüştükleri bazı konular hakkında mutakabata vardıkları AB'de sosyal diyalogun nasıl sağlandığına ilişkin ileri düzeyde bir örnektir. Toplantı 12 Ocak 1989'da Brüksel'de bulunan Egmont Sarayında gerçekleştiği için adı Egmont Sarayı Toplantısı olarak kalmıştır. Taraflar arasında sağlanan anlaşma ‘Gelecekteki Çalışmalar Hakkında Kararlar’ isimli bir metinde toplanmıştır. Bu toplantı sonunda, Komisyon ile UNICE, ETUC ve CEEP'yi temsil eden bir grup oluşturulmuş ve bu gruba bazı görevler verilmiştir. Bu görevler; sosyal diyalogun sürekli bir şekilde geliştirilmesi, seçilen farklı konulara ilişkin çalışmaların organize ve teşvik edilmesi ile sosyal diyalog ve olası genişlemeler çerçevesinde ortaya atılan görüşlerin

değerlendirilmesidir. Bu çalışma başlıklarına ek olarak, her üç tarafın temsilcilerinin oluşturduğu bir grubun, Komisyona sosyal diyalogla ilgili bazı konularda ön çalışma yapması kararlaştırılmıştır. Bu konular ise; eğitim ve mesleki gelişme alanında bugüne kadar yapılan çalışmalar izlenerek gerçekleştirilen sonuç ve deneyimler ışığında geleceğe yönelik eğilimlerin saptanması ve Tek Avrupa Senedinde yer alan konuların gerçekleştirilmesi ile tek pazar hedefi için gerekli önceliklerin yerine getirilmesine yönelik ön hazırlık çalışmalarının yapılmasıdır (Işığışık, 1997: 88).

Avrupa Sosyal Şartı (İşçilerin Sosyal Temel Hakları Hakkında Topluluk Şartı) (1989)

1989'da ilan edilen Avrupa Sosyal Şartı AB'de sosyal politika açısından büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda "sosyal politika alanında, 1989 yılında kabul edilen Avrupa Sosyal Şartı önemli bir dönüm noktasıdır. Buna göre, *'serbest dolaşım hakkı, çalışma ve ücret hakkı, daha iyi yaşama ve çalışma şartlarına sahip olma hakkı, örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı, mesleki eğitim hakkı, kadın ve erkek arasında eşit muamele görme hakkı, işçiler için bilgilendirilme, danışılma ve yönetime katılma hakkı, işte korunma ve güvenlik hakkı, çocuklar ve ergenlik çağındaki gençler için yasalarla korunma hakkı, yaşlılar için emeklilikten sonra düzenli bir yaşam standardına sahip olma hakkı, özürllüler için sosyal ve mesleki bütünleşme hakkı'* Avrupa Sosyal Şartı'nda yer almıştır. İngiltere'nin katılmadığı Sosyal Şart, bağlayıcılıktan yoksun bir siyasi bildirme olarak kalmıştır. Bununla birlikte, İngiltere'nin söz konusu politikasına devam etmesi, Sosyal Protokol'ün Maastricht Antlaşması'nın eki olarak kalmasına neden olmuştur. Söz konusu Protokol ve buna dayalı Sosyal Politikaya İlişkin Antlaşma, Birliğin sosyal politika alanında kural koyma yetkisini kapsamını genişletmiştir. Sosyal taraflara, aralarında sağlayacakları diyalog yoluyla Birliğin sosyal alandaki yasama faaliyetlerine katılma imkânı vermiştir.⁷ "Maastricht Antlaşması'nda sosyal politikaya ilişkin olan kısımlarda, Birliğin ve üye devletlerin 'istihdam, yaşama ve çalışma koşullarını iyileştirmekle, uygun bir sosyal koruma sağlamakla, sosyal diyalog kurmak ve sosyal dışlanmayı' engellemekle yükümlü oldukları belirtilmektedir. Antlaşmadan sonra sosyal siyasetin şekillenmesi üye ülkeleri biraz daha bağlayan bir nitelik kazanmıştır" (Ataman, 2005: 13).

Geçici Çalışma Grubu Raporu (1991)

Komisyunun 1990 yılındaki eylem planında, hiçbir danışma komitesinin kurulmadığı alanlarda bir öneri sunmasına ilişkin Val Duchasse sürecine katılan sosyal taraflara danışmayı öngörmesinin ve 14-15 Aralık 1990 yılında Roma Avrupa Konseyi'nde Birlik yapılanmasının "sosyal boyutu" ve "sosyal diyalogun" zorunluluğu konusunda bir düşünme süreci başlatılmıştır. Bu sürecin ardından Komisyon sosyal tarafların karar verme sürecindeki yerinin tanımlaması görevini geçici bir çalışma grubuna vermiştir. Bu grup Komisyonun sosyal işler genel müdürünün başkanlığında, üç sosyal ortağın üst düzeydeki temsilcilerinden oluşmuştur. 25 Ocak 1991'de çalışmaya başlayan grup, çalışmalarını 31 Ekim 1991'de tamamlamıştır. Bu gruba görev olarak; Avrupa Tek Senedi ile değiştirilen Roma Antlaşmasınının 118. maddesini yeniden kaleme almak verilmiştir. Grup çalışmaları sonunda antlaşmaya iki yeni maddenin (118 A ve 118 B) eklenmesi üzerinde karar vermişlerdir. 31 Ekim 1991'de üç sosyal taraf arasında imzalanan anlaşma, sosyal tarafların tutumunda ve sosyal diyalogun evriminde önemli bir aşama oluşturmuş, danışma ve görüşmeden toplu pazarlığa geçilmesini sağlamıştır. Ancak bu anlaşmada hukuksal geçerliliği olan anlaşmalarla sonuçlanabilecek bir toplu pazarlık yöntemi önerilmiş

7 <http://www.deltur.cec.eu.int/default.asp?lang=0&pId=3&fId=10&prnId=16&hnd=1&ord=15&docId=326&fop=0>

ve böylece gerçek bir “topluluk toplu pazarlığı” uygulamaya konulmuştur. Anlaşmada, Komisyonun toplu anlaşmayı olduğu gibi Konsey'e sunması ve Konseyinde nitelikli çoğunlukla anlaşmayı olduğu gibi kabul etmesi istenmektedir. Dolayısıyla öneriden de anlaşıldığı üzere sosyal taraflar Konsey'e herhangi bir değişiklik yapma yetkisi tanımak istememiş, kabul ettikleri anlaşmanın içeriğine dokunulmaksızın olduğu gibi kabul edilmesini ya da reddedilmesini istemiştir. Konsey kendisine hiçbir takdir alanı bırakmak istemeyen bu yaklaşımı benimsememiş ve “olduğu gibi” sözcüklerini maddeden çıkararak 31 Ekim 1991 Antlaşması, 11'ler Anlaşmasına konulmuştur. 11'ler Anlaşması, sosyal ortakların sosyal politika alanında Topluluk karar sürecine katılmasını sağlama açısından önem taşır. Böylece pazarlık, merkezi kamu yetkililerinden sosyal ortaklara devredilmiştir (Gülmez, 2003: 100).

31 Ekim Anlaşmasını izleyen ve sosyal diyalogun üçüncü evresini oluşturan Sosyal Politika Anlaşması dönemini de kapsayan 1991 ile 1999 arasındaki dokuz yıllık dönemde, sektörel ve sektörlerarası düzeylerde, çeşitli sorunlara (örneğin istihdam, çalışma koşulları, genişleme, politikalar ve ekonomi, eğitim, sosyal diyalog, iş süresi, sağlık ve güvenlik gibi konulara) ilişkin olarak sosyal ortaklar arasında Avrupa düzeyinde sosyal diyalog gerçekleştirilmiştir. Bu diyalog, söz konusu sorunlara ilişkin karar, görüş, ortak açıklama, çerçeve anlaşma, tavsiye, anlaşma protokolü vb. belgelerin⁸ kabul edilmesiyle sonuçlanmıştır (Gülmez, 2003:101).

Maastricht Anlaşması (1992)

7 Şubat 1992'de imzalanan Maastricht Anlaşması ile topluluk sosyal politikasında hem nitelikli çoğunlukla karar alınabilecek konular, hem de sosyal ortakların karar sürecinde yer almaları yönünden önemli bir aşama olmuştur.

Avrupa'nın bütünleşmesine ilişkin tarihsel süreçte 1993 yılı bir diğer dönüm noktalarından biridir. 1 Kasım 1993 tarihi ile yürürlüğe giren Avrupa Birliği Antlaşması (ABA) ile Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun adı değişmiş ve Avrupa Birliği adını almıştır. Avrupa Birliğinin sosyal politika alanındaki kural üretme yetkisi, Avrupa Birliği Antlaşmasına Ek Sosyal Politika Protokolü ve İngiltere'nin katılmadığı 11'ler anlaşması (Sosyal Politika Anlaşması) ile genişletilmiştir. Avrupa Birliği Antlaşması ile aynı anda yürürlüğe giren bu belgeler, ABA'nın sosyal alandaki bir başka katkısını oluşturur.

Tüm bu gelişmeler esnasında ATS'ni izleyen yıllarda sosyal Avrupa'yı gerçekleştirmek için atılan en önemli adımlardan biri, Maastricht Anlaşmasına Sosyal Politika Protokolünün, bu protokolde Sosyal Politika Anlaşmasının, yani 11'ler anlaşmasının eklenmiş olmasıdır. Sosyal Politika Anlaşmasının getirdiği temel değişikliklerden biri Birlik yetkilerinin arttırılmasının ve nitelikli çoğunlukla kural üretilen konuların genişletilmesinin yanı sıra, sosyal tarafların danışma ve toplu pazarlık alanındaki rollerinin de artmış olmasıdır. Sosyal Politika Anlaşmasının Avrupa Topluluğu Antlaşmasına konulmasının en önemli sonuçlarından biri, sosyal ortaklara topluluk kurumlarına koşut ya da onlarla yarışarak kurallar üretme yetkisinin tanınmış olmasıdır. Anlaşmanın getirdiği yeniliklerden diğeri, Birlik hukukunun kaynaklarına Konsey kararıyla yürürlüğe konulan Avrupa Toplu İş Sözleşmesi diye nitelendirilen yeni bir araç eklenmesidir. Yalnızca toplu pazarlık hakkını tanımakla kalmayan Antlaşma, Avrupa Toplu İş Sözleşmelerinin Topluluk hukukuyla bütünleştirilmesi yöntemlerine de yer vermiştir (Polsky: 82 ve 92 akt: Gülmez, 2003:104). Özetle, Topluluk hukukunun kaynaklarına sosyal tarafların iradesinden doğan sözleşmesel nitelikli yeni bir kaynak türü eklenmiştir. Sosyal diyalog çerçevesinde imzalanan Avrupa toplu anlaşmalarının yasal/bağlayıcı metinlere dönüştürülmesinin öngörülmesiyle,

8 1991'de 14, 1992'de 15, 1993'de 24, 1994'de 10, 1996'da 30, 1997'de 37, 1998'de 24 ve 1999'da da 14 belge kabul edilmiştir.

Bakanlar Konseyi, kural üretici tek aktör olma özelliğini yitirmiştir (Kowalsky, 2000: 66-67 akt: Gülmez, 2003:104). Bu anlaşma sosyal diyalogun AB düzeyinde kurumsallaşmasına önemli bir katkı yapmıştır (Esentürk, 2015: 148).

Ailevi Sebeplerle İzin Çerçeve Anlaşması (14 Aralık 1995)

Bu anlaşma 15'ler Avrupa'sında İngiltere hariç, diğer ülkelerin Sosyal İşler Bakanları ile ETUC, UNICE ve CEEP arasında; 1995 yılında gerçekleştirilen çeşitli görüşmelerin ardından, 14 Aralık 1995 tarihinde ETUC, UNICE ve CEEP temsilcileri tarafından imzalanmıştır. Anlaşmanın özü, çocuk sahibi olan veya evlat edinen çalışanlara en az üç ay ücretsiz izin kullanma hakkının tanınmasına dayanmaktadır. Bununla birlikte; Anlaşmada bu iznin hangi şartlar altında ve nasıl kullanılacağına ilişkin ayrıntılı hükümlere yer verilmiştir. Tüm ayrıntılı belirlemelerin yanında, 14 AB ülkesine izin şartları ve uygulanmasına ilişkin diğer tüm konuları belirleme hakkı tanınmıştır.

Sosyal Diyalogun Topluluk Düzeyinde Geliştirilmesine Dair Komisyon Bildirisi (1996)

1996 yılında sosyal diyalogun Topluluk düzeyinde geliştirilmesine dair Avrupa Toplulukları Komisyon Bildirisi yayımlanmıştır (Commission of the European Communities, 1996). Bu bildiri bir danışma belgesi biçiminde düzenlenmiştir. Bu bildiri sosyal taraflar ile belli başlı Avrupa kurumlarına gönderilerek, AB'nde sosyal diyalogun gelecekteki durumunun belirlenmesine yönelik bir tartışma platformunun yaratılması amaçlanmıştır. Bu amaçla sosyal diyaloga ilişkin gerek sektörel, gerekse meslekler arası düzeyde bir dizi reform önleminin sıralandığı bildiri, ilgili sosyal taraflar ile AB Kurumlarının görüşlerine sunulmuştur. Böylece Komisyon, 1997 yılı ortalarında ilgili taraflar ile kurumlardan gelecek öneriler doğrultusunda ikinci bir bildiri yayımlayarak sosyal diyalog konusunda atılacak adımların belirlenmesini öngörmektedir (Işığışık, 1997: 98).

Amsterdam Antlaşması (1997)

Sosyal Politika Protokolünün hükümleri, Amsterdam Antlaşması'na 138 ve 139. Maddeler olarak dâhil edilmiştir (Smallbone, 2005: 51). Sosyal Politika Anlaşmasının imzalanmasından önceki dönemde, oybirliği kuralı nedeniyle üye devletlerden İngiltere'nin vetosunun, Avrupa'ya ilişkin tasarıları başarısızlığa uğratması olanaklıydı ve bu olanak kullanılmıştır. Thatcher ve Major hükümetlerinin karşı çıkması ve imzalamaması nedeniyle Avrupa Birliği Anlaşmasına konulamayan bu belgeler, 16-17 Haziran 1997 tarihlerinde yapılan Amsterdam Zirvesinde, Tony Blair'in Sosyal Politika Protokolünün Amsterdam Antlaşması'nın 117 ve 118. maddelerine konulmasını kabul etmesi üzerine Antlaşma ile bütünleştirilmiştir. Sosyal Politika Protokolünün Antlaşmaya konulmasıyla sosyal politika yeniden sosyalleştirilmiş ve Antlaşmaya aktarılarak Sosyal Politika Protokolünün özel statüsü ve böylece de, İngiltere hükümetinin uzun süren engelleme politikası dönemi 1997 tarihi ile birlikte sona ermiştir (Gülmez, 2003: 102). Maastricht Antlaşmasından beş yıl sonra yapılan bu anlaşma AB'de sosyal diyalogun kurumsallaşması yolunda yapılmış ikinci önemli girişimdir (Esentürk, 2015: 148).

Lahey Avrupa Forumu (1997)

Avrupa Forumu Nisan 1997'de Lahey'de toplanmış ve bu forumda danışma ve son gelişmelerden çıkarılan temel dersler üzerine bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıda Komisyonun gelecekte sosyal

diyalogu destekleme niyetinde olduğu dört temel alana ilişkin kilit eylemler sunulmuştur (Neal, 2002: 68). Bunlar; bilgilendirme, danışma, istihdam ortaklığı ve görüşmedir.

Bilgilendirme: Komisyon, sosyal taraflar arasında bilgi değişimi için daha verimli kanalların kurulması amacıyla gerekli ortamı hazırlayacak ve Avrupa sosyal ortaklarının Avrupa sosyal diyalogunu ulusal düzeydeki uzantılarıyla birlikte teşvik edecektir.

Danışma: Komisyon, sektörel düzeydeki mevcut yapıların daha yeni esnek sosyal diyalog uygulamaları ile yer değiştirilmesini sağlayacaktır. Sektörlerarası düzeyde danışma komiteleri daha rasyonel bir hale getirilecek ve Komisyon sosyal ortakların devam eden politika geliştirme faaliyetlerine verimli bir şekilde katılmalarını ve onlara danışılmasını sağlayacaktır.

İstihdam Ortaklığı: Komisyon, 1998 İstihdam Kurallarına ilişkin Konsey Kararına dayalı olarak İstihdam Daimi Komitesinin, Komisyon, Konsey ve Sosyal Ortaklar arasında bilgi değişimini güçlendirmek için reforme edilmesini önermektedir.

Görüşme: Komisyon hem sektörel hem de sektörlerarası düzeyde sözleşmesel ilişkilerin geliştirilmesini teşvik edecektir. Ayrıca, bir diğer önemli görev ise başvuran ülkelerin kendi bağımsız sosyal diyalog yapılarını ve faaliyetlerini geliştirmeye teşvik etmek ve sosyal ortakların bu ülkelerdeki emsal kuruluşlarıyla bağlantı kurmalarına yardımcı olmaktır. Komisyon sosyal diyalogun çalışmasını teşvik etmek ve geliştirmek için üç hedef belirlemiştir: Daha açık bir sosyal diyalog, Avrupa kurumları ve sosyal taraflar arasında daha etkili bir diyalog ve Avrupa düzeyinde gerçek bir toplu pazarlık geliştirme sisteminin kurulması.

Sosyal Diyalogun Topluluk Düzeyinde Teşvik Edilmesi ve Uyarlanmasına Dair Komisyon Bildirisi (1998)

Sosyal diyalogun Topluluk düzeyinde teşvik edilmesi ve uyarlanmasına dair Komisyon Bildirisi 20 Mayıs 1998 tarihinde yayımlanmıştır. İşkolları düzeyinde sosyal diyalog komitelerinin kuruluş, oluşum ve çalışma ilkelerini tanımlayan bu bildiri, Avrupa düzeyinde işkolları arasında sosyal diyalogun geliştirilmesi yönünde yeni bir atılım süreci başlatmıştır (Smallbone, 2005: 53).

Bu bildiri Komisyonun sosyal diyalogun nasıl ilerleyeceğine ilişkin niyetini ortaya koymuştur. Bunun amacı, Avrupa düzeyinde sosyal diyalogu güçlendirmek için atılacak adımlar ile AB politikalarının uygulanması ve gelişmesinde sosyal tarafların daha yakın bir ilişki içinde olması için atılacak adımları tanımlamaktır.

Avrupa sosyal diyalogu hâlihazırda önemli bir gelişme sağlamıştır ve Amsterdam Antlaşması ile bütünleşen Sosyal Protokol sosyal taraflara dikkate değer bir güç ve sorumluluk vermiştir. Bu süreçte analık izni ile kısmi zamanlı çalışmaya yönelik, sonradan Sosyal Protokol altında Konsey tarafından direktif olarak benimsenen iki önemli anlaşma sonuçlandırılmıştır. Bunun da ötesinde sosyal taraflar, Avrupa düzeyinde diyalogun gelişmesine artan bir ilgi göstermektedirler. Bu ilgi örneğin tarım sektöründeki İstihdam Çerçeve Antlaşması ile 1998 İstihdam Rehberi üzerine yapılan çerçeve anlaşmada hem sanayi çapında hem de sektör düzeyindeki ortak katkılarda görülebilir.

Sosyal diyalogun rolü, istihdamla ilgili önemli konuların ele alındığı 20-21 Kasım 1997'de İstihdam Olağanüstü Avrupa Konseyi toplantısında vurgulanmıştır. Burada Avrupa Konseyi tarafından yeni istihdam stratejisi hakkında sosyal tarafların her aşamada katkı vermesine yönelik ihtiyacın altı çizilmiştir. Bu konu başlıkları; iş organizasyonunun modernizasyonu, olası yapısal değişimleri öngörmek ve yeniden yapılandırma için görüş belirtmek, mevcut istihdam şartlarının yeni iş biçimlerinin

gelişmesine imkân sağlaması, iş ve aile yaşamı uzlaştırma politikaları, gençlerin iş dünyasına uyumu ile mesleki eğitime erişim olarak ifade edilmiştir.

AB İstihdam Zirvesinden hemen önce kabul edilen 1998-2000 Sosyal Eylem Programı, özellikle Amsterdam Antlaşması tarafından sağlanan bu yeni durumu ve fırsatları dikkate almayı amaçlamaktadır. Bu, sosyal politikanın güçlendirilmesi ve sosyal ortaklara kilit bir rol vermek için bir platform sağlar. Sosyal ortakların bu rolü tam olarak yerine getirmeleri için, sosyal eylem programı, Komisyonun mevcut iletişim ortamını daha ileri götürmesini gerektirir. Komisyon, Eylül 1996'da, Avrupa sosyal diyalogunu teşvik etmek ve geliştirmek için olabildiğince geniş görüş birliği toplamak amacıyla bir Danışma ve İletişim Birimi kurmuştur. Bu birimde 1997 yılı süresince, işverenlerin ve çalışanların Avrupa ve ulusal düzeydeki örgütleri, Avrupa kurumları ve ulusal makamlardan gelen 80'den fazla ayrıntılı cevap alınmıştır.

Lizbon Avrupa Zirvesi (2000)

Devlet ve Hükümet Başkanları, Lizbon Avrupa Zirvesinde Avrupa Birliği'nin ekonomik ve sosyal gelişimi hakkında on yıllık stratejilerini açıklamışlardır. Sürdürülebilir bir ekonomik büyüme, daha geniş ölçekte sosyal içerme, daha fazla ve daha iyi işler yaratmak için çeşitli ekonomik, sosyal ve çevresel politika alanlarında tümleşik bir yaklaşımın gerekli olduğu ortak görüş olarak çıkmıştır. Lizbon gündeminin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için sosyal tarafların aktif katılımı gerekmektedir. Rekabet edebilme becerisini, dayanışmayı geliştirmek ve istihdamda iş güvenliği ve esneklik arasında uygun bir denge kurmak açısından sosyal diyalogun önemi vurgulayan Sosyal Politika Gündemi, Aralık 2000'de Nice Avrupa Konseyine sunulmuştur.

Laeken Avrupa Konseyi Toplantısı (2001)

Sosyal taraflar 13 Aralık 2001'deki zirvede, 2002'nin sonunda Avrupa Konseyi önünde çok yıllık bir çalışma programı hazırlayarak sosyal diyalog geliştirme istekliliklerini dile getirmişlerdir. Ayrıca, Lizbon stratejisinin çeşitli yönleri üzerine üçlü görüşmelerin koordinasyonunu geliştirme gereğini de vurgulamışlardır (European Council, 2001: 7).

Bu toplantıya sosyal taraflardan UNICE/UEAPME, CEEP ve ETUC katılmıştır. Katılan sosyal taraflar 7 Aralık 2001'de yayınladıkları ortak bildiri ile sosyal tarafların süreçte nasıl yer almaları gerektiğini ifade etmişlerdir. Bildiride sosyal tarafların sosyal diyalog sürecinde nasıl rol almaları gerektiği dört ana tema üzerinden ifade edilmiştir. Bunlar;

- Sosyal ortakların Avrupa'nın yönetimindeki spesifik rolü
- İki taraflı sosyal diyalogun üçlü danışmadan ayırt edilmesi
- Tek bir forumda Lizbon stratejisi üzerine üçlü danışmanın ifade edilmesi
- Daha özerk bir sosyal diyalog için bir çalışma programı geliştirme

Avrupa Sosyal Diyalogu: Yenilik ve Değişim İçin Bir Güç Başlıklı Komisyon Bildirisi (2002)

Komisyon 26 Haziran 2002 tarihinde "Avrupa Sosyal Diyalogu: Yenilik Ve Değişim İçin Bir Güç" başlıklı Bildiriyi yayımlanmıştır (COM (2002) 341 final).

Bu bildiride özet olarak şunlar ifade edilmiştir; sosyal diyalog ve endüstri ilişkilerinin kalitesi Avrupa Sosyal Modelinin merkezindedir. Devlet ve Hükümet Başkanları ile sosyal taraflar ve Komisyon,

Laeken ve Barselona Avrupa Konseylerinde ve önceki sosyal zirvelerde, Birlik ve aday ülkelerdeki modernleşme ve değişimi teşvik etmek için her düzeyde sosyal diyalogun rolünü vurgulamıştır. Bu bildiri, Komisyonu Avrupa sosyal diyalogunu ilerletmek ve desteklemekten sorumlu yapmaktadır.

Komisyon bu bildiriye, hem genişleyen Birliğin daha iyi yönetilmesi için bir anahtar hem de ekonomik ve sosyal reform için itici bir güç olarak sosyal diyalogun geleceği konusundaki görüşlerini ortaya koymaktadır. Sosyal diyalogun farklı düzeylerini ve biçimlerini güçlendirmeye yönelik somut önlemler ileri sürmektedir.

Sosyal diyaloga yönelik bu yaklaşım, sosyal ortakların Laeken Avrupa Konseyine olan katkısı ve bunun Yüksek Düzey Endüstri İlişkileri Grubuna yansımaları sonrasında oluşmuştur. Bu bildiriye sosyal diyalogla ilgili üç temel nokta üzerinde durulmuştur;

Sosyal diyalog başarılı ekonomik ve sosyal reformların arkasındaki itici güçtür. Lizbon stratejisi, kişilerin becerilerinin ve niteliklerinin artırılması, iş organizasyonunun modernizasyonu, eşit fırsatlar ve çeşitliliğin teşvik edilmesi ve aktif yaşlanma politikalarının geliştirilmesi gibi Avrupa'nın karşılaştığı başlıca zorlukları vurgulamaktadır. Sosyal taraflar arasındaki müzakereler, değişimin modernizasyonu ve yönetimi ile ilgili konularda ilerlemenin en uygun yoludur.

Bu bağlamda bildiriye aşağıda belirtilen konularda çağrıda bulunulmuştur;

Laeken bildirisinde vurgulandığı ve Barselona Avrupa Konseyi'nde Devlet Başkanları veya Hükümet Başkanları tarafından desteklenen, Avrupa sosyal ortakları arasında özerk bir diyalog geliştirmeleri ve ortak çalışma programları oluşturmaları,

Barselona Avrupa Konseyi tarafından sosyal taraflara yapılan çağrı ile sosyal tarafların sürece olan katkılarına ilişkin yıllık bir rapor sunmaları,

Sosyal ortaklarla Avrupa kurumları arasındaki ekonomik ve sosyal politikalar konusundaki gündemin desteklenmesi ve sosyal ortakların Lizbon Stratejisi çerçevesindeki katkılarında odak noktası olarak yeni bir "üçlü sosyal zirve" oluşturması,

Sosyal tarafların, istihdam rehberine ilişkin tasarının hazırlanmasından önce kendilerine danışmayı da içerecek şekilde açık koordinasyon sürecine katılmalarının güçlendirilmesi ve böylece sürece daha etkili bir şekilde katkıda bulunmaları,

Sosyal ortakların istihdam rehberlerinin uygulanmasına ilişkin rapor vermelerini sağlamak için mevcut teknik yardımın daha fazla kullanılmasının teşvik edilmesi.

Genişleyen Birliğin daha iyi yönetilmesi, tüm tarafların karar alma süreçlerine ve uygulama sürecine dâhil edilmesine dayanır.

Sosyal ortakların sivil toplumda eşsiz bir konumu vardır çünkü çalışma yaşamıyla ilgili konularda etkili bir şekilde yer alırlar ve taahhütleri içeren pazarlık anlaşmaları yapabilirler.

Avrupa'nın yönetiminde sosyal diyalog rolünü ilerletmek, ulusal düzey ile Avrupa düzeyi arasındaki bağlantıyı güçlendirmek ve Avrupa sosyal diyalogunun sonuçlarının daha iyi bilinmesini sağlamak için, özellikle de genişleme görüşü çerçevesinde, iletişim tabloları çok çeşitli somut teklifler içermektedir. Bunlar;

-Avrupa Sosyal Diyalog konferanslarının düzenlenmesi.

-Ulusal yuvarlak masa toplantılarının düzenlenmesi.

-Avrupa mevzuatının kalitesini arttırmak ve ilgili tüm tarafların ihtiyaçlarına uygun olmasını sağlamak amacıyla Avrupa girişimlerinde sosyal taraflara danışmak için geliştirilmiş prosedürler.

Genişleme hazırlığı. Bildiri, aday ülkelerdeki sosyal diyalogun hayati rolünü ve zayıf yönlerini vurgulamaktadır.

Topluluk programları ve girişimlerinin desteği ile son on yılda çok şey gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte, sosyal tarafların kapasitelerini güçlendirmek ve katılım sürecine dâhil etmek için yapılması gereken çok şey vardır. Bu bildiri, devam eden birçok destek ile yeni olan bu desteği tanımlamaktadır (European Union, 2002). Bu bildiriye müteakip, sosyal taraflara daha fazla izleme ve uygulama rolü tanıyan yeni belgeler hazırlanmıştır. İlk olarak, 2002 yılı Mart ayında, açık koordinasyon yöntemiyle uygulanmak üzere, nitelik ve yetkinliklerin yaşam boyu geliştirilmesine yönelik Çerçeve Eylem Belgesi kabul edilmiştir. İkinci olarak, Haziran 2002’de, 139. Maddede öngörüldüğü gibi sosyal tarafların kendilerinin uygulayıp izleyeceği ilk “özerk” anlaşma olan uzaktan çalışma (telework) çerçeve anlaşması kabul edilmiştir. Ayrıca 28 Kasım 2002’de Birinci Bağımsız Çok Yıllı Ortak Çalışma Programı kabul edilmiştir (İŞKUR, 2018)

Büyüme ve İstihdam İçin Üçlü Sosyal Zirve (2003)

Büyüme ve İstihdam İçin Üçlü Sosyal Zirve resmi olarak 2003’te bir Konsey Kararı (2003/174/EC) ile kurulmuş ve 2009 yılında Lizbon Anlaşması ile sosyal diyaloga katkıda bulunulması ve tanınması sağlanmıştır. Bu yapılanmanın görevi; Avrupa Konseyi, Avrupa Komisyonu ve AB düzeyindeki sosyal taraflar arasındaki diyalogu sürekli kılmak ve AB’nin bütünleşmiş ekonomik ve sosyal stratejisinin çeşitli bileşenleri arasında, sürdürülebilir kalkınma boyutu da dâhil olmak üzere, katkıda bulunulmasını sağlamaktır. Zirvede konsey, komisyon ve sosyal tarafların üst düzey temsilcileri bir araya gelir. İşçiler ve işverenler, AB düzeyinde sektörler arası sosyal tarafların temsilcilerinden oluşan 10 kişilik bir heyetle (erkekler ve kadınlar arasında dengeli bir katılımı) temsil edilmektedir. İşçiler Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, işverenler ise Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu tarafından koordine edilirler. Zirvenin gündemi Konsey Başkanlığı, Komisyon ve sektörler arası sosyal taraflarca ortaklaşa belirlenir. Gündemdeki konular ayrıca İstihdam, Sosyal Politika, Sağlık ve Tüketici İşleri Konseyince tartışılır. Büyüme ve İstihdam Üçlü Sosyal Zirvesi yılda iki kez toplanır.

Genişleyen Avrupa’da Değişim İçin Ortaklık: Avrupa Sosyal Diyalogunun Rolünü Genişletmek Başlıklı Komisyon Bildirisi (2004)

12 Ağustos 2004 tarihinde Genişleyen Avrupa’da Değişim İçin Ortaklık: Avrupa Sosyal Diyalogunun Rolünü Genişletmek Başlıklı Komisyon Bildirisi yayımlanmıştır (European Union, 2004). Bildiri de sosyal diyalogla ilgili şunlar ifade edilmiştir;

AB 2000’lerin başından itibaren benzeri görülmemiş ölçekte değişim geçirmektedir. AB, bu zorlu sürece yanıt vermek için bir strateji benimsemiştir; bir genişleme süreci ile yeni sınırlara ulaşmak. 2000 yılında Lizbon Avrupa Konseyinde kabul edilen ekonomik ve sosyal modernizasyon hedefine 2001 yılında Göteborg’da bir çevresel boyut eklenmesi bu stratejinin içindedir. Avrupa sosyal modeli, sosyal diyaloga büyük önem vermektedir. AB, 21. yüzyılda başarılı ekonomilerin, modern bir çalışma ilişkileri sistemi olmadan ve proaktif olarak değişimi yönetmek için etkin stratejiler olmadan mümkün olmayacağını yaygın olarak bilindiğinin farkındadır. Lizbon gündeminin uygulanmasını desteklemek için 2004 yılında Avrupa Konseyi üye ülkeleri sosyal ortakların, sivil toplumun ve kamu makamlarının ulusal geleneklere uygun olarak ortaklıklar kurmaya çağırmıştır. Avrupa Komisyonunun aktif

desteğiyle sosyal taraflar, Avrupa sosyal diyalogunun temellerini atmış ve bu şekilde sosyal diyalogun hem üçlü hem de ikili boyutlarını dinamik ve yenilikçi bir şekilde geliştirmiştir.

Bu bildirinın yayınlanmasından sonra sosyal diyalogla ilgili çeşitli gelişmeler yaşanmıştır. 2005 yılında Lizbon stratejisinin incelenmesi tamamlanmış ve Avrupa Konseyi tarafından, bu strateji de belirlenen hedeflerin yakalanmasında sosyal tarafların etkin bir şekilde sürece dâhil olmalarının önemi tekrar vurgulanmıştır.

Sosyal Diyalog Zirvesi (2005)

29 Eylül 2005'te Sosyal Diyalog Zirvesi yapılmış, Avrupa sosyal diyalogunun yirminci yılı Brüksel'deki Egmont sarayında kutlanmıştır. Bu toplantıdan sonra sosyal taraflar ortak bir basın toplantısı düzenleyerek, sosyal ortakların AB bütünleşme sürecine yapıcı katkıda bulunmaya niyetli olduklarını ve bunun devam edeceğini ifade etmişlerdir (ETUC, 2018).

Bu zirveyi müteakip 13 Mart 2006'da ilk kez Avrupa'da Sektörel Sosyal Diyalog Konferansı düzenlenmiştir. 23 Mart 2006'da toplanan Üçlü Sosyal Zirvede ise 2006-2008 yıllarını kapsayan İkinci Ortak Çok Yıllı Çalışma Programı sunulmuştur.

Lizbon Antlaşması (2007)

Lizbon Antlaşması'nın 152. Maddesinde Büyüme ve İstihdam için Üçlü Sosyal Zirveye atıf yapılarak sosyal tarafların rollerini artırmak ve diyaloglarını kolaylaştırmak görevinin AB'ye açık bir şekilde verildiği ifade edilmiş, Antlaşmanın 154. Maddesinde Komisyonun sosyal politikayla ilgili yasal düzenleme yaparken sosyal taraflara danışması zorunluluğundan söz edilmiştir. Bu sayede sosyal tarafların mevzuat yapma süreçlerine dâhil olması sağlanmıştır. Antlaşmanın 155. Maddesinde ise sosyal tarafların kendi aralarında yapacakları sektörel ya da sektörlerarası anlaşmalar sonucunda oluşacak metinlerin, Avrupa Komisyonu tarafından Konseye sunulması ve bunun direktife dönüşmesine ilişkin hüküm yer almıştır. Bu sayede sosyal taraflar mevzuat üzerinde daha etkili olacak bir konuma gelmişlerdir (Güray, 2013:147).

Genç İstihdamı Eylem Çerçeve Belgesi (2013)

Avrupa Sendikalar Konfederasyonu, Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu, Avrupa Esnaf Sanatkârlar, Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler Birliği ve Avrupa Kamu İştirakli ve Kamusal İşletmeler Merkezi tarafından 11 Haziran 2013 tarihinde; Genç İstihdamı Eylem Çerçeve Belgesi hakkında bir basın toplantısı düzenlenmiştir (FoAYE, 2014). Bu belgede, 27 üyesi olan AB'de genç işsizlik oranının azaltılması için istihdam, eğitim ve girişimcilik alanlarında çeşitli tavsiyeler ifade edilmiştir (Güray, 2013:153).

Üçlü Sosyal Zirve (2017)

2012 tarihli Avrupa Birliğinin İşlevi Üzerine Antlaşmasınının 152. Maddesine göre; Birlik, ulusal sistemlerin çeşitliliğini dikkate alarak, sosyal ortaklar düzeyindeki rolünü tanıır ve teşvik eder. Birlik, özerkliklerine saygı göstererek sosyal taraflar arasındaki diyalogu kolaylaştıracaktır. Bu maddede ayrıca,

Büyüme ve İstihdam için Üçlü Sosyal Zirvenin sosyal diyaloga katkıda bulunacağı da ifade edilmiştir (European Union, 2012).

18 Ekim 2017 tarihli Üçlü Zirve Toplantısı, başkanları tarafından temsil edilen AB kurumları ve üst yönetim düzeyinde Avrupa sosyal ortakları arasındaki diyalog için oluşturulmuş bir forumdur. Zirveye, Avrupa Konseyi Başkanı, Avrupa Komisyonu Başkanı ve dönem başkanlığını devralan Devlet veya Hükümet Başkanı eş başkanlık yapar. Sosyal taraflardan Zirveye, Avrupa İş Dünyası Konfederasyonu, Avrupa İşveren ve İşletmeler Merkezi, Avrupa Zanaat, Orta ve Küçük Ölçekli Girişimler Derneği, Avrupa Profesyonel ve Yönetmel Personel Konseyi ve Avrupa Sendikalar Konfederasyonu katılır.

Bahar Sosyal Zirvesi'nde "Avrupa'nın geleceği: büyüme, istihdam ve adalete giden yolun nasıl olacağı konuları tartışılacaktır. Bu Üçlü Sosyal Zirveye katılanlar, özellikle aşağıdaki konulardaki görüşlerini ifade etmeye davet edilecektir:

- İstihdam ve sosyal içermeyi teşvik etmenin bir yolu olarak çalışma ücreti verme
- Avrupa sosyal hak temelleri üzerine yeni iş biçimleri ve sanayinin geleceği ve
- Sosyal tarafların rolü

Tüm politika araçlarının ekonomik büyüme, iş yaratma ve sosyal içermeyi güçlendirmek için kullanılması gerekmektedir. AB Kurumları, üye devletler ve sosyal ortakların ekonomik iyileşmeyi korumak ve AB vatandaşları için daha iyi bir gelecek sağlamak için birlikte çalışmalarını gerekmektedir. Sosyal ortakların, iş yaratma, ekonomik büyüme, beceri ve Avrupa ticaretinin rekabet gücünün sağlanması gibi uzun vadeli ekonomik ve sosyal zorlukların üstesinden gelmek için önemli bir rolü vardır (European Council, 2017).

SONUÇ

1952'de Avrupa Kömür ve Çelik Birliğinin kuruluşu ile önceleri cılız kalan AB'de sosyal diyalog, çeşitli dönüm noktalarından geçerek günümüzdeki kurumsal yapısına ulaşmıştır. Avrupa Birliğinin inşasında sosyal diyaloga atfedilen önemli bir rol vardır. Bu rol daha demokratik bir Avrupa için sosyal tarafların birer sivil unsur olarak bu inşa sürecinde yer almalarıdır. Avrupa Birliği ancak bu ortaklık anlayışı ile toplumsal bütünleşmenin sağlanabileceği düşüncesi ile sosyal taraflara önem vermiştir. Bu önemin temel göstergesi ise sosyal diyalog ile ilgili kurumsal gelişmelerdir. Bunlar sadece birer köşe taşı ifade ederken ayrıntılı bir inceleme yapıldığında AB tarafından sosyal diyalogla ilgili ya da bir araç olarak sosyal diyalogun kullanılması gerekliliğiyle ilgili birçok konuda direktifler yayımlandığı ve sektörel düzeyde AB kurumları ve sosyal taraflar arasında farklı biçimlerde sosyal diyalog temelli işbirliklerinin yapıldığı görülür. Esas olan; üst düzeyde kurumlar arası ya da liderler arası diyalog anlayışının tabana yansiyabilmesi için sektörel düzeydeki işbirliklerinin geliştirilmesidir.

KAYNAKÇA

- Ataman, Berrin Ceylan (2005) *Avrupa Birliği Sosyal Politikasının Temel Prensipleri ve Avrupa İstihdam Stratejisi, Avrupa Birliğinin İstihdam ve Sosyal Politikası* (Der: Berrin Ceylan Ataman), Ankara: Ankara Üniversitesi ATAUM Jean Monnet Sosyal Politika Modülü Proje Yayını.
- Ateş, Mustafa (2005) *Avrupa’da Sosyal Diyalogun Kurumsal Yapısı: AB Ekonomik ve Sosyal Komitesi*, Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi, 5(1),45-66.
- Commission of the European Communities (1996) Commission Communication concerning the Development of the Social Dialogue at Community level, COM/96/448 Final [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51996DC0448&from=EN] (29.01.2018)
- Commission of the European Communities (1998) **Communication from the Commission adapting and promoting the social dialogue at Community level**, COM/1998/322 Final [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:51998DC0322&from=EN] (29.10.2017)
- Esentürk, Nevra. N. (2015) **European Social Dialogue in Transformation Process**, Yalova Sosyal Bilimler Dergisi, 5(9), 146-178.
- European Commission (2012) **Social Europe Guide - Volume 2: Social Dialogue** Luxembourg: Publications Office of the European Union.
- European Council (EC) (2017) **Tripartite Social Summit 8 March in Brussels, Press office - General Secretariat of the Council**, [http://www.consilium.europa.eu/media/23579/background-social-summit-en.pdf] (17.01.2017)
- European Council (EC) (2001) **Presidency Conclusions European Council Meeting in Laeken 14 and 15 December 2001**, SN 300/1/01 REV 1.
- European Union (EU) (2012) **Consolidated Version of the Treaty on the Functioning of the European Union**, Official Journal of the European Union, C 326/47, 26.10.2012.
- European Union (EU) (2002) **The European social dialogue, a force for innovation and change, Communication from the Commission**, COM/2002/0341 Final, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:52002DC0341] (14.01.2018)
- European Union (EU) (2004) **Partnership for change in an enlarged Europe -Enhancing the contribution of European social dialogue, Communication from the Commission**, COM/2004/557 Final, [http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52004DC0557&from=EN] (28.10.2017)
- European Trade Union Confederation (ETUC) (2018) **The European Social Dialogue** [https://www.etuc.org/european-social-dialogue] (19.01.2018)
- ETUC, UNICE, CEEP (2001) **Joint contribution by the social partners to the Laeken European Council**, [https://www.businesseurope.eu/sites/buseur/files/media/imported/2002-03896-E.pdf] (18.01.2018)

- Framework of Actions on Youth Employment (FoAYE) (2014) **First Follow-Up Report**, Social Dialogue Committee, 24 September 2014.
- Gülmez, Mesut (2003) **Avrupa Birliğinde Sosyal Politika**, Ankara: Türkiye-AB Sendikal Koordinasyon Komisyonu, Yayına Hazırlayan: Osman Yıldız.
- Güray, Melahat (2013) *Avrupa Birliğinde Sosyal Diyalog*, **Çalışma Dünyası Dergisi**, Cilt: 1, Sayı: 1, Temmuz-Eylül 2013, 144-158.
- Işığışık, Özlem (1997) **Küreselleşme Süreci Çerçevesinde Sosyal Diyalog**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı.
- Kızıloğlu, Hakkı (2000) Avrupa Birliğini Oluşturan Temel Mevzuat ve Belgelerde AB Sosyal Politikası, **İşveren**, Mart, 2000.
- Koray, Meryem ve Aziz Çelik (2007) **Avrupa Birliği ve Türkiye’de Sosyal Diyalog**, Ankara: Belediye İş Sendikası Yayınları.
- Neal, Alan C. (2002) *Cases and Materials, Social Dialogue, Industrial Relations and Labour Law*, **European Labour Law and Social Policy**, The Hague: Kluwer Law International.
- Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) (2018) Sosyal Diyalog nedir? [https://statik.iskur.gov.tr/tr/dis_iliskiler/sosyal_diyalog_nedir.htm](14.01.2018)
- Smallbone, David vd. (2005) **Effective European Social Dialogue in an Enlarged Europe: Engaging Small Firm Managers and Workers in the European Social Dialogue**, UK Presidency Social Dialogue Event, Cumberland Hotel, Marble Arch, London, 17 November 2005.